

DESPRE RELIGIE, NAȚIUNE ȘI NAȚIONALITATE ÎN EUROPA

Religion, Nation and Nationality in Europe

Prof. Dr. Gheorghe MIHAI, Vest University of Timișoara
Prof. Dr. Lucretia DOGARU, „Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract

National European cultures have been strongly marked by Christianity, which appeared long before the nations and their history. In northern Africa European public order is nothing but appearance and illusion. The nation is a social reality, a stable national community that ensures the making of institutions and a coherent political, administrative system. Only national states claimed an absolute sovereignty, which is not achievable.

Keywords: religion, nation, state, community, coherence

Religia în Europa

Culturile naționale europene au fost puternic marcate de religia creștină. Creștinismul s-a cristalizat în Europa în timpul imperiului roman, sub domnia lui Tiberius, succesorul lui Octavian Augustus, deci mult anterior formării națiunilor. Înaintea lui, avem peisajul social multicultural numit al elenismului, care a impus egalitatea între zeitățile diferitelor popoare, pentru a se ajunge la un anumit consens, la un *modus vivendi* de natură comercială. Întâlnirea efectivă a filosofiei grecești cu religiile egiptene, babiloniene, ebraice a condus la concluzia că Dumnezeu are mai multe nume, că nu ar fi nici o deosebire conceptuală între credințele variate de pe cuprinsul Imperiului Roman. Viața religioasă superficială, lipsa de preocupări spirituale autentice, deruta morală, incultura au dus la deruta a câtorva generații. Cosmopolitismul politic și etic a fost urmat de acela mitomagic și ocultoritualic, soluție neviabilă care și-a pus pecetea pe conturarea unui tip de om rătăcitor într-o lume fără frontiere, haotică și fragmentată, în căutarea a ceva în care să creadă și de care să se atașeze cu certitudine. În atare mediu roman decadent creștinismul s-a răspândit cu repeziciune dinspre est spre vest, dinspre sud spre nord, devenind în sec. IV religie de stat. Asimilat cu lesne de către popoarele autohtone și de migratorii împământenți, creștinismul se afirmă ca liantul cel mai puternic între ele, ca dimensiune majoră a culturii popoarelor care se nașteau. Religia de stat, se instituționaliză, bisericile creștine se organizează într-o ierarhie clericală cu patriarhi și mitropoliți în vârf. Destul de omogene teologic, ritualic și administrativ câteva sute de ani, structurile formale creștine au intrat în conflict între ele, în special cele din spațiul politic latin cu acelea din spațiul politic romeic (bizantin). După cum se știe, locuitorii Imperiului roman de Răsărit își spuneau și se numeau romei, capitala imperiului – Noua Romă (NeaRoma), musulmanii, începând cu sec. XII numeau Rumelia teritoriul imperiului, iar pe locuitorii romei, rumeli pentru a oculta unitatea Imperiului Roman și a crea falsa opoziție apus-răsărit. Conflictul a dus la o primă mare ruptură în 1054, latinitatea constituindu-se în Biserica Catolică condusă de patriarhul de Roma autointitulat Papă, grecoitatea în Biserica Ortodoxă condusă de patriarhul de Constantinopol. În consecință se dezvoltară două variante ale culturii creștine – romană și romeică (bizantină), aparent în opoziție. În realitate, renașterea italiană din sec. XIV-XV erau total dependenți de operele intelectualilor romeici (bizantini), refugiați acolo de năvălirile turcești. În secolul XV din Biserica Catolică se desprinsese aceea Protestantă

care, apoi, se fragmentă în numeroase comunități neoprotestante. În ultimii patru sute de ani, cu forța armată, prin misionarism ori pur și simplu prin contagiune, creștinismul – de proveniență europeană - deveni religie planetară, ca și islamismul – de proveniență arabică - și budhismul de proveniență indiană. În Europa, instituțiile creștine au creat, în cursul veacurilor nu numai o rețea funcțională de biserici și mănăstiri, dar și de spitale, azile, de școli și universități, promovând, susținând și apărând valorile morale, estetice, filosofice și juridice potențate de creștinism astfel încât s-a conturat spiritualitatea proprie unui *homo europensis*.

În secolele XVII-XIX procesul istoric a cristalizat în Europa forma naturală de comunitate numită națiune. Dependente de condițiile specifice socio-economice și politice, precum și de spiritualitatea lor, națiunile europene au afirmat, pe rând, aceleași caracteristici: prioritatea relațiilor comunitare în raport cu autonomia individului, diversitatea culturală în raport cu asimilarea, calitatea vieții față de asimilarea bogăției materiale, dezvoltarea durabilă în raport cu dezvoltarea economică nelimitată, recreerea față de munca neconținută, drepturile universale ale omului în raport cu dreptul de proprietate, cooperarea la nivel global¹. Cel puțin trei din aceste caracteristici sunt puternic impregnate de idealurile creștine, indiferent dacă recunoaștem sau nu. Subliniez, caracteristicile menționate aparțin națiunilor, nu statelor europene. Rasismul, șovinismul, ateismul decurg din ideologii promovate prin politici de stat de către guvernării interesați să o facă și au fost inoculate ca și cum ar fi fost în interesul destinatarilor.

Națiunile europene urmează propria lor istorie și nu au atins simultan nici vârsta tinereții, nici pe aceea a maturității. Sub acest aspect aproape că sunt incomparabile națiunile slovenă, slovacă, estonă sau cu națiunile engleză, franceză, suedeză sau olandeză. Numai că orice exagerare obturează observația științifică; la scara istoriei umane multimilenare comunitatea națională ocupă ultimele patru secole, iar distanța istorică între momentele constituirii națiunilor europene este și mai mică. Ținând seama de multiplicarea și adâncirea conexiunilor de interdependență și influență reciprocă, la sfârșitul sec. XX națiunile mature sunt înscrise pe linia dezvoltării durabile, pe când cele tinere se află în incertitudinile fazei de eliberare din capcana materialismului liberal, propriu începutului de secol XIX englez.

Statele europene au inventat colonialismul înainte să fie naționale sau în timp ce se afirmă ca națiuni. Imperiile coloniale europene au fost, pe rând, puteri planetare dominante: Spania, Portugalia, Olanda, Anglia, Franța. Au făcut export de produse finite, de cultură, de artă, de religie, de filozofie, dar experimentele lor nu au reușit, deși au încercat să le ducă la capăt cu forța armată. Mai interesant, democrațiile europene nu au reușit să implanteze decât surogate de democrație dincolo de limesul european.

Așa cum ordinea publică romană nu a prins rădăcini nici în Orientul Apropiat, nici în nordul african, la fel ordinea publică europeană nu este decât aparență și iluzie dincolo de fruntariile continentului.

Națiune și naționalitate în Europa.

Procesul istoric a avut loc astfel încât națiunea să apară prima dată în Europa². Continentul nostru vădește numeroase națiuni, fiecare cu istoria sa, mai mult sau mai puțin

¹ A se vedea, J.Rifkin, *Visul european*, Ed. Polirom, Iasi, 2006, p. 12.

² Paul Thibaud, în *Nation et Europe au XX eme siecle: de la sacralisation negative a la sacralisation positive*, Revue Politique etrangere, vol. 65, no. 3/2000, susține: „Il n’y a pas de nation en dehors de l’Europe”.

zbuțuită, fiecare cu urcușurile și coborâșurile ei, fiecare cu iluziile, speranțele și dezamăgirile ei. Națiunile s-au fărâmițat politic, s-au unificat și reunificat în formațiuni statale cu invidiile și geloziile acestora, cu orgolii militare, politice și economice ale acestora satisfăcute într-un grad care n-a mulțumit niciodată succesiunile de guvernanți. Europa este primul continent, în istorie, cu națiuni constituite în state suverane și tot primul care a dat naștere la grave tulburări din pricina insatisfacțiilor etatice naționaliste, cu rezonanțe pe întreaga planetă.

Întrebarea „Ce este națiunea?” prezumă că există indiscutabil o realitate socială pe care încercăm să o definim. Chiar dacă-i dăm o sută de definiții și nu convenim în legătură cu respectivele definiții, națiunea ca realitate socială există, așa cum chiar dacă dăm o mie de definiții culturii aceasta există de sine ca realitate socială³.

Nu ține de abordarea de față să intrăm în dispute terminologice și conceptuale asupra națiunii. Vom spune doar că identificăm în națională acea comunitate stabilă istoric, teritorial, economic, lingvistic, cultural, stabilitate ce-i asigură crearea de instituții neformale pentru coeziune și continuitate și poate să susțină un sistem politico-administrativ coerent. Fiind națională, comunitatea se numește națiune. Oferim astfel un răspuns la întrebarea „Ce este națiunea?”, pentru a putea discuta despre multitudinea de națiuni ale Europei. Comunitatea sau comunitățile prenaționale, popoarele, își cristalizează procesual caracterele de națiune: în timp ce se stabilizează teritorial, își sublimează limba totodată cu limpezirea orizontului axiologic necesar atât edificării instituțiilor într-un ansamblu de tradiții, cât și pentru activitățile productive și de schimb de bunuri. Toate acestea împreună îi asigură tot mai puternic coeziunea și continuitatea până când, conștientă de sine și de diferențele de alții, se delimitează politico-juridic în stat național, dacă împrejurările îi permit. Statul național e garantul rațiunii politice a națiunii și, în anumite condiții, factor pozitiv în afirmarea de sine a acesteia, iar în alte condiții e factor distructiv sau obstacolar. Statul poate fi bi- sau multinațional, pe când o națiune bi- sau multietnică nu are înțeles decât ca viclenie politică.

Nu e obligatoriu ca teritoriul etatic să acopere teritoriul național, datorită granițelor trasate în urma unor tratate multilaterale încheiate, de obicei după un război devastator interetatic, din care rezultă învingători și învinși: stare de fapt consfințită de o stare de drept. Din mișcarea cvasipermanentă a granițelor etatice europene au rezultat „minoritățile naționale”, adică fragmente ale unei națiuni deja conștientă de sine rămasă, prin jocurile istoriei politice, în cuprinsul altui sau altor state. În ultimii 150 de ani teritoriul alsacienilor a revenit când Germaniei, când Franței; teritoriul românilor din nordul subcarpatic desprins prin războaie de teritoriul național, a revenit, în ultimile două secole, când statului rus, când statului austriac, când statului ucrainian. Statul numit Marea Britanie cuprinde comunitatea de irlandezi, fragment al națiunii irlandeze, care în Marea Britanie constituie ceea ce se cheamă „minoritate națională”; comunitățile de finlandezi din Suedia și Rusia aparțin națiunii finlandeze, dar în aceste state constituie „minoritate națională”; comunitățile de germani din Polonia, Franța, Olanda și Danemarca aparțin națiunii germane, dar în statele actuale ale acestora constituie „minoritate națională”, ca și comunitățile de slovaci, ucrainieni și austrieci din Ungaria, comunitățile de unguri din Slovacia, România și Serbia, comunitățile de români din Ucraina de vest, Serbia de nord și Bulgaria de nord, comunitățile de turci din Grecia și

³ Despre creația statelor națiune, a se vedea, Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1651.

Bulgaria, comunitățile de valoni și flamanzi din Belgia, comunitățile de albanezi din Grecia și Serbia, comunitățile de italieni și maghiari din Austria, comunitățile de finlandezi din Rusia, de greci în Albania și Macedonia, de basci din Spania și Franța, comunitățile de irlandezi din Marea Britanie, de armeni și kurzi în Turcia etc. *De facto*, asemenea comunități aparțin prin fondul mentalului lor națiunilor turce, sârbe, germane etc. Aceste minorități naționale locuiesc pe teritoriile altor state dinainte ca statele respective să aibă granițele care să le separe de națiunea-întreg și schimbarea granițelor în numele reunirii cu națiunea ar genera probleme insolubile prin orice mijloace s-ar rezolva. Uneori națiunea își pierde organizarea de stat, fiind cuprinsă înăuntrul altui stat, altele e divizată în chiar statul său, cum a fost cazul maghiarilor în Imperiul austro-ungar sau e divizată în două state, cum a fost Germania sau România după al doilea război mondial.

Minoritățile etnice, aflate în spațiul unei națiuni privesc populațiile eterogen lingvistic și social care n-au atins nivelul de conștiință națională. Putem ilustra situația prin trimire la etnia găgăuză din Republica Moldova. În același spațiu observăm și altfel de minorități: confesiunile și sectele religioase care nu țin seama de granițele etnice; 15 milioane de musulmani în UE, creștinii sunt ortodocși, catolici, protestanți, organizați în structuri suprastatale. Națiunea germană cuprinde creștini catolici și protestanți, națiunea spaniolă cuprinde creștini catolici și protestanți și musulmani, națiunea română cuprinde creștini catolici, greco-catolici, ortodocși și protestanți etc. Chiar minorități naționale sunt divizate religios.

În plus de națiuni și minorități naționale Europa ne prezintă un peisaj complex de etnii, răspândite înăuntrul a diferite entități statale: laponii în Suedia, Norvegia și Finlanda; kosovarii în Albania, Macedonia și Serbia; tătarii în România, Ucraina și Rusia etc. Identificăm etnii situate înăuntrul unui stat: bretonii și sarzii în Franța; secuii în România, găgăuzii din Republica Moldova. Ca să contabilizăm numărul triburilor, uniunilor de triburi, etniilor din Africa și SudAmerica ne-ar lua multă vreme și mult efort. Există un mental colectiv – artistic, juridic, religios -al triburilor și etniilor, manifest în fiecare purtător al acelora

O situație aparte o prezintă etnia țigănească răspândită în Europa din Portugalia până în Urali, din Danemarca până în Cipru. Numele generic al acestei etnii e „Țigan” (gitan, zigeunen, țăgan, rrom) și e posibil să numere peste zece milioane de indivizi. Grupurile lor, numite „șatră”, nu vorbesc o limbă comună, ci idiomuri penetrate de limbile națiunilor în care trăiesc, dar putem identifica note comune ale unei tradiții păstrate peste tot. În afară de țigani propriu-zisi există țigani metisați cu românii, cu ucrainenii, cu spaniolii, cu italienii, cu germanii, cu ungurii, cu polonezii etc. Apoi, țiganii propriu-zisi și cei metisați au adoptat fie creștinismul ortodox, fie cel catolic, fie cel protestant sau neoprotestant. Majoritatea țigănească e săracă sau foarte săracă, cu o elită intelectuală sau financiară extrem de redusă.

Este dificil să apreciem după criteriul cantității că un stat este eminent național sau multinațional sau multiethnic. Problema e a calității. Să reținem că statele naționale europene, sunt democratice și cu parlamente pluripartidice, deci care au adoptat constituțional principiul egalității cetățenilor între ei și față de stat, indiferent de naționalitate, religie, sex sau rasă.

Istoria politică a statelor europene este extrem de conflictuală, în pofida retoricii. Din antichitatea greacă a statelor-cetăți, trecând prin aceea a imperiilor sclavagiste – grec, latin, bizantin - apoi prin cea a statelor senioriale medievale, a statelor protocapitaliste, a celor

liberale și dictatoriale ale secolelor XIX și XX, istoria politico-juridică a statelor europene e o succesiune de drame și iluzii în căutarea unui echilibru între satisfacerea intereselor materiale cu aspirațiile spirituale ale guvernanților și guvernaților, ale individualului și colectivităților; iar găsirea acestui echilibru rămâne încă un deziderat.

În primul rând, numeroasele războaie între state; rațiunea politică de a fi a tuturor guvernanților; numai în Europa au existat războiul de o sută de ani, războiul de șapte ani, războiul de cinci ani ș.a. între state și coaliții de state. Din vremea cetăților mesopotamiene și până azi, a fost războiul prin intermediul căruia să stabilească pacea lor, binele lor, adevărul lor, justiția lor. Guvernanții statelor vremelnice puternice au căutat să impună, prin forța și prin amenințarea cu forța militară, primordială, o ordine zonală, regională, continentală, universală (în sensul istoric al termenului). Statele cucerite deveneau „aliat”, erau distruse, erau anexate. Ultimele războaie militare mondiale le-au declanșat statele europene, războaiele militare coloniale le-au susținut statele-metropole europene – Marea Britanie, Franța, Belgia, Italia – democrații liberale date mereu ca exemple. De aceea, a considera că rădăcina cauzală a acestor războaie interetnice stă în națiune sau/și religie este impropriu și manipulator.

În al doilea rând, înregistrăm în lăuntrul statelor europene războaie, războaie, revolte și „revoluții”, care au antrenat spontan sau premeditat deformant diverse grupuri sociale, datorate opțiunilor subiective de viață materială și spirituală, atât anterior formării națiunilor, cât posterior acestei formări.

Din constatarea că națiunile există pentru sine, pentru alții și printre alții rezultă o seamă de consecințe: deosebirea dintre națiuni dau propriul fiecăreia, fără să le pună în opoziție sub vreun aspect – cultural, lingvistic, religios, socioeconomic – astfel încât naționalismul națiunilor nu trebuie confundat cu naționalismul politico-ideologic. Una e naționalismul unui partid politic, care poate fi șovin, alta e naționalismul unei națiuni, care e conștiința de valoare de sine și a situației sale în ansamblul națiunilor; de aceea instituționalizarea unei Europe a națiunilor este o înfăptuire întru totul posibilă⁴. Suveranitatea națională nu se delegă, ca și identitatea națională. Națiunile nu pot delega cuiva suveranitatea, nici identitatea lor. Pe de altă parte, națiunile și-au limitat natural suveranitatea prin relațiile lor de colaborare și conviețuire. Numai statele declarate naționale au pretins o suveranitate absolută, de altfel irealizabilă⁵. De aici: o Comunitate Europeană e dezirabil să fie o comunitate de națiuni, în care fiecare națiune să-și autocontroleze și limiteze mutual suveranitatea pentru exercițiul unei suveranități comune⁶.

Bibliografie:

H Arendt, *Originile totalitarismului*, 1951, republicată în Ed. Humanitas, 2008, București.
Thomas Hobbes, *Leviathan*, 1651.

⁴ Pierre Mannet, *Les raisons des nations: réflexion sur la démocratie en Europe*, Ed. Gallimard, Paris, 2006.

⁵ În acest sens, H Arendt, în *Originile totalitarismului*, 1951, republicată în Ed. Humanitas, 2008, București, scria: „Une entiere souverainete national n'est possible qu'aussi longtemps que la fraternite de la nation existe car c'est cet esprit de solidarite et d'entente tacite qui empeche les gouvernements d'exercer totalement un pouvoir souverain”.

⁶ Gheorghe Mihai, *Fundamentals Law: argumentation and interpretation law*, Lumina Lex, Publishing House, Bucharest, 2000.

- Pierre Mannet, *Les raison des nations: reflexion sur la democratie en Europe*, Ed. Gallimard, Paris, 2006.
- Gheorghe Mihai, *Fundamentals Law: argumentation and interpretation law*, Lumina Lex, Publishing House, Bucharest, 2000.
- J.Rifkin, *Visul european*, Ed. Polirom, Iași, 2006.
- Paul Thibaud, *Nation et Europe au XX eme siecle:de la sacralisation negative a la sacralisation positive*, Revue Politique etrangere, vol. 65, no. 3/2000.